

Mršević Z., (2014), **Nasilje nad ženama u islamskoj kulturi, 117-132**

Violence against women in Islam culture

Ed. L. Kron, u *Prestup i kazna: de lege lata et de lege ferenda*

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

ISBN 978-86-83287-78-9

COBISS. SR –ID 207548684

Dr Zorica Mršević, Institut društvenih nauka Beograd

Nasilje nad ženama u islamskoj kulturi¹

Apstrakt. U ovom tekstu analizirani su pojedini oblici nasilja nad ženama u islamskoj kulturi koji se smatraju vrstom „zaslužene“ kazne za „dela“ koja se inače u savremeno doba nigde drugde ne smatraju čak ni moralnim prestupom a kamoli krivičnim delom. Ukazaće se na legalnost kažnjavanja od strane porodice ili državnih institucija kaznama koje idu od ograničavanja slobode kretanja, preko telesnog kažnjavanja, sve do oduzimanja života. Cilj ovog rada je ukazivanje da kulturne i religiozne razlike ne mogu da budu opravdanje za oštru diskriminaciju i otvoreno nasilje prema ženama, da kritika koja dolazi iz drugih kultura nije „kulturni imperijalizam“ i nametanje svima zapadnjačkih vrednosti, već opravdano zalaganje da elementarna ljudska prava priznata svim ljudima, budu priznata i ženama u islamskoj kulturi. Navode se slučajevi kažnjavanja žrtava silovanja bičevanjem zbog „vanbračnih seksualnih odnosa“, fizičkom silom prekidanje i onemogućavanje školovanje devojaka, zabrana ženama da voze automobil, obaveza nošenja pokrivačuće odeće u javnosti, legalna dozvoljenost ubistva zbog „zaštite“ porodične časti devojaka koje ne žele da prihvate ugovoreni brak, smrtna kazna kamenovanjem zbog otvaranja profila na Fejbuku, i sl.

Ključne reči: kažnjavanje žena žrtava nasilja, hidžab propisi, uskraćivanje slobode kretanja, ljudska prava, kulturni imperijalizam

Sve bi bilo bolje kada bi prestalo tlačenje žena u muslimanskim zemljama. Rita Levi Montalcini²

Smrtna kazna

Mladu Avganistanku, optuženu za preljubu, na javnom pogubljenju streljalo je 40 muškaraca, među njima i njen suprug taliban i njen navodni ljubavnik koji su se tom prilikom i slikali, verovatno ponosni na svoje delo. Žrtva, mlada žena Nadžiba (22), bila je udata za jednog člana talibanskog pokreta i optužena je da počinila preljubu sa jednim od komandanata ovog pokreta..

¹ Ovaj tekst je nastao kao deo projekta na kome je autorka angažovana: Društvene transformacije u procesu evropskih integracija - multidisciplinarni pristup, koji je finansiran od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj u periodu 2011-4, br. III 47010.

² Dobitnica Nobelove nagrada 1986. za otkriće u oblasti neurologije za otkriće kako rastu i obnavljaju se ćelije nervnog sistema

Javna pogubljenja zbog preljube su bila normalna stvar pod režimom talibana koji je bio na vlasti od 1996. do njegovog rušenja 2001. godine, ali ne i 2012. kada se ovo pogubljenje desilo³.

Kao i većina mladih ljudi, Sirijka Fatum al Jasem Fatoum Al- Jassem poželega je da otvori nalog na Fejsbuku, ali u sredini u kojoj vladaju ekstremističke grupe njena želja za druženjem imala je kobne posledice. Izvedena je pred šerijatski sud u Ar Raki na severu zemlje, i osuđena na smrt kamenovanjem da bi ubrzo zatim bila pogubljena u februaru 2014. Šerijatski zakon doduše ne sadrži propise o internetu, ali je sud odlučio da njena aktivnost predstavlja određeni vid "zine", nemoralnog ponašanja koje se može uporediti sa preljubom, zločinom koji tvrdokorni islamisti surovo kažnjavaju⁴.

Mlada muslimanka Katja Koren (19) iz jednog sela u Krimskom regionu Ukrajine pre tri godine kamenovana je do smrti zbog svog učešća na izboru za mis. Prijatelji nesrećne Katje kažu da je volela lepo i moderno da se oblači, a na lokalnom izboru za mis na kome je učestvovala osvojila je sedmo mesto. Ubrzo nakon toga, devojka je nestala, da bi policija nedelju dana kasnije njeno kamenicma unakaženo telo pronašla zakopano u obližnjoj šumi. Istraga je ukazala na trojicu mladića iz njenog sela od kojih je jedini uhapšeni Bihal Gazajev (16), koji je na saslušanju izjavio da se ne kaje, jer je Katja "prekršila zakone islama" i da je smrt koja ju je snašla opravdana i u skladu sa šerijatski pravom⁵.

Jedanaestogodišnjoj mentalno oboleloj devojčici iz Islamabada u Pakistanu preta smrtna kazna zbog bogohuljenja, jer je navodno spalila primerak Kurana. Devojića Rifta Masih, koja pripada hrišćanskoj porodici, uhapšena je prošle sedmice posle velikih demonstracija zbog paljenja Kurana. Predsednik Pakistana Asif ali Zardari naložio je ministarstvu policije da sprovede detaljnu istragu. Britanski mediji javljaju da je zbog tog slučaja došlo do porasta verskih

³ Avganistanski predsednik Hamid Karzai izjavio je tim povodom da je ovo hladnokrvno ubistvo bespomoćne žene od strane "zločinaca" neoprostiv čin koji osuđuje islam i zakoni koji su na snazi u Avganistanu. Čukić B., Pogubljena zbog preljube, Press10 juli 2012.

⁴ The Daily Dot/M.A. 2014, Mlada Sirijka kamenovana zbog naloga na Fejsbuku, Blic, 18. 02.

⁵ D.M., 2011, Muslimanka iz Ukrajine ubijena kamenovanjem zbog učešća na izboru za mis, Blic, 31. 05.

tenzija i da je oko 900 hrišćana, koji žive u predgrađu Islamabada skoro 20 godina, moralo da se iseli pred pretnjom gnevni muslimanskih komšija. Policija u početku nije želela da se meša, ali je na kraju ipak optužila devojčicu za bogohuljenje i uhapsila je. Uhapšeni su i njeni roditelji, kao i nekoliko članova hrišćanske zajednice. Ne postoje svedoci da je ona to i uradila⁶.

Kažnjavanje žrtava nasilja

U nedavnom izveštaju grupe Hjuman Rajts Voč navodi se da je preko 400 žena u Avganistanu pritvoreno zbog pokušaja da pobjegnu od muževa koji su ih zlostavljali ili iz brakova na koje su bile primorane. U istom izveštaju se navodi da su žene koje pokušavaju da pobjegnu od takvih patnji često optuživane za krivično delo preljube i pritvarane zbog takozvanih „moralnih krivičnih dela“ dok njihovi zlostavljači ne podležu zakonskim merama⁷.

Maldivi izgledaju kao raj za turiste, ali za žene sa Maldiva ta zemlja je pakao u kome se po striktnoj primeni šerijatskog prava žene i deca rutinski kažnjavaju bičevanjem i kućnim zatvorom za krivična dela vanbračnog seksa ili preljube. To je uobičajena pravna kvalifikacija kojima se označavaju dela silovanja, incesta drugih vrsta seksualnog nasilja a za koja se najčešće kažnjavaju žrtve a ne počinioci (ni jedan u trogodišnjem periodu).⁸ Kada se jedna petnaestogodišnja devojčica, žrtva silovanja, suočila se sa kaznom od 100 udaraca bičem čime vlasti na Maldivima rutinski nastavljaju praksu da kažnjavaju žrtve nasilja umesto da ih zaštite, podigao se i glas svetske javnosti. Naime, devojčicu je silovao njen očuh, i to je trajalo godinama dok se nije otkrilo da je on čak ubio dete koje je ona rodila. Ipak, kazna je namenjena njoj zbog

⁶ Beta, Devojčici pretila smrtna kazna zbog spaljivanja Kurana, Blic, 20. 08. 2012

⁷ Glas Amerike, Pritvaranje žena u Avganistanu, Sreda, 28 Mart 2012

⁸ Maldives girl to get 100 lashes for pre-marital sex (BBC)

Rape victims punished, failed by Maldives justice system (Minivan news, Maldives)

„dela“ vanbračni seksualnih odnosa. Upućena je peticija maldivskom predsedniku preteći smanjenjem interesa turista zbog kršenja prava žena i devojaka u toj zemlji.⁹

Ugovoreni brakovi devojčica

Deset miliona devojčica koje su svake godine prisiljene da se udaju za muškarce dovoljno stare da bi im bili očevi ili čak dede. U nastojanju da pokrenu globalnu raspravu o poražavajućim posledicama udaje u tako mladim godinama, koja se trenutno praktikuje u više od 50 zemalja u razvoju, Ujedinjene nacije proglasile su 11. oktobar za Međunarodni dan devojčica. Da bi obeležila taj datum i skrenula pažnju na sudbinu devojčica u zemljama poput Indije, Jemena i Etiopije, fotoreporter Stefani Sinkler snimila je u saradnji s “Nešnel džiografikom” čitavu seriju potresnih fotografija. Procenjuje se da se da je oko 15 miliona maloletnih devojčica trenutno u braku, pri čemu se čin venčanja obično odvija u tajnosti. Samo u Avganistanu, oko 57 odsto devojčica udalo se pre nego što je navršilo 16 godina, što je zakonski propisana minimalna starost za stupanje u brak. Roditelji se odlučuju za ovaj korak iz različitih razloga, počev od pritiska zajednice da poštuju drevne kulturne običaje, pa do finansijskih razloga. U siromašnim zemljama u razvoju nije neuobičajeno da porodice koriste svoje ćerke kao sredstvo za otplatu dugova. Od većine udatih devojčica očekuje se da odmah zatrudne, što često ima kobne posledice. Statistika pokazuje da među devojčicama nevestama ima dvostruko više slučajeva smrti u trudnoći nego među ženama koje su prešle dvadesetu, kako za majku, tako i za bebu. Devojčice su često primorane da napuste školu, da se odreknu svojih snova o budućoj profesiji, a često su izložene fizičkom, seksualnom i verbalnom naselju. One koje uspeju da pobegnu od svojih muževa, završe u siromaštvu, a neke se okrenu prostituciji¹⁰.

⁹ With a million-strong petition standing with the young victim to abolish flogging and stamp out sexual violence, we'll threaten their lucrative tourist trade through word of mouth and through hard-hitting ads in travel magazines and holiday websites. Sign now and forward this email widely:

¹⁰ M.A., Zastrašujuća sudbina devojčica koje roditelji udaju za starce, Blic 14.oktobar 2012.

Devetogodišnju devojčicu iz predgrađa Kabula pre tri godine je njen otac prodao pošto nije mogao da vrati novac koji je pozajmio. Kada mu se žena razbolela pozajmio je 2.500 dolara kako bi platio bolničko lečenje, a kada je shvatio da ne može da vrati dug, odlučio je da ćerku Nagmu, koja je tada imala šest godina, proda zajmodavcu kao nevestu za njegovog 19-godišnjeg sina. Za sudbinu devojčice saznale su organizacije za zaštitu ljudskih prava koje su kontaktirale jednu američku advokatkinju koja radi u Avganistanu a ona je uspela zahvaljujući svojoj mreži kontakata da nađe donatora voljnog da isplati dug, pa je devojčica vraćena roditeljskoj porodici¹¹.

Mlada Pakistanka Sabatina doživela je da joj roditelji prete smrću samo zato što nije htela da pristane na ugovoreni brak s rođakom¹². Njeni roditelji su taj otpor tumačili kao veliku sramotu za familiju, naročito među konzervativnim pakistanskim doseljenicima u Austriji. „Čast ove porodice mi je važnija od tvog ili mog života“ rekao je Sabatinin otac. Sabatina je to shvatila kao ozbiljnu pretnju, jer zna da pakistanske porodice neposlušnost te vrste vrlo često kažnjavaju smrću. Prema zvaničnim podacima, oko 5.000 žena svake godine bude ubijeno širom sveta zbog navodnog sramoćenja porodice. U konzervativnom Pakistanu ne toleriše se "slobodnije" ponašanje žena, koje se smatra "sramoćenjem" porodice. Sećajući se svog detinjstva Sabatina priča, „Svadali smo se oko časova plivanja i časova glume, za koje je moj otac govorio da su namenjeni prostitutkama. Tamponi su bili zabranjeni, jer je moja majka mislila da će mi oduzeti nevinost“. Prilikom posete njene porodice Pakistanu, na Sabatinu je grupa muškaraca počela da viče zbog njene evropejske odeće. Kada su došli kući, njena majka ju je prvo istukla, a zatim je počela da udara samu sebe palicom po grudima, uzvikujući: "Rodila sam kurvu“. Roditelji su je zatim upisali u medresu u Lahoru, gde je dane provodila u sobi s još 30 drugih devojaka, bez kreveta i stolica, sa rupom u zemlji umesto toaleta, a jedina dozvoljena aktivnost bila je proučavanje Kurana¹³. Sabatina je sa 18 godina, pobešla od kuće i danas živi u Nemačkoj sa

¹¹ Hadžiomerović I., 2014, Prodavao ćerku da bi otplatio dug, Blic, 13. 04.

¹² „Nisam htela da nestanem u nametnutom braku. Htela sam svoju slobodu“.

¹³ Vukelić M., "Majka me želi mrtvu": Ispovest mlade Pakistanke koja je odbila da je udaju za rođaka, Blic 28 maj 2012.

promenjenim identitetom plašeći se osvete svoje porodice, gde vodi fondaciju koja pomaže ženama-žrtvama nasilja.

Vlada Iraka je početkom marta 2014. usvojila nacrt zakona po kome se dozvoljava udaja devetogodišnjih devojčica. Po istom zakonu otac postaje jedini staratelj deteta čim napuni dve godine. Zakon se zasniva na islamskom pravu prema kome su sveštenici nadležni za sklapanje braka, razvod i pitanju imovine. Nacrt zakona je upućen na usvajanje u parlament¹⁴.

Na svaka dva sata u Malaviju jedna žena premine zbog problema tokom porođaja, a posebno je tragično to što je među žrtvama sve više tinejdžerki. Kod tih mladih majki koje prežive porođaj, česte su posledice po zdravlje, uključujući i trajno oštećenje reproduktivnih organa. Njihova tela nisu u potpunosti razvijena i spremna za trudnoću i porođaj, te mnoge preminu usled obilnog krvarenja. Broj trudnoća među tinejdžerkama u porastu zbog ogromnog siromaštva koje tera mlade devojke u prostituciju i bračne veze sa starijim muškarcima¹⁵.

Školovanje žena

Četrnaestogodišnja devojčica Malala Jusufzai bila je meta pokušaja ubistva zbog rada na promociji školovanja ženske dece - čemu se oštro protive talibani¹⁶. Pakistanska aktivistkinja, kojoj su talibani pucali u glavu, jer se borila za prava devojčica na školovanje, preneti je u Veliku Britaniju na dalje, dugotrajno lečenje i oporavak. Malala je, nakon što je ranjena u glavu dok je ulazila u školski autobus u Svatu, avionom najpre prebačena u Pešavar, a potom u vojnu bolnicu u Ravalpindiju. Portparol ekstremističke grupe talibana rekao je da su oni izveli napad na nju, jer je ona protiv talibana i za sekularnu državu i da neće, ako preživi, biti pošteđena. Malala je postala međunarodno poznata zahvaljujući svom blogu na Bi-Bi-Siju, u kome je govorila o

¹⁴B92, 2014, Iračanke protiv udaje devojčica, 8.03.

¹⁵ Kidžimvana Mhango Henri (prevod Jasna Ilić), Hiljade mladih devojaka umire na porođaju, Danas 30 oktobar 2012.

¹⁶ Milojković D., Ustreljena pakistanska devojčica koja zastupa školovanje ženske dece Blic, 09. 10. 2012

zločinima koje su počinili talibani u dolini Svat između 2007. i 2009. godine¹⁷. "Biće bačena fatva na Malalu Jusufzai uzimajući u obzir celu priču o njenom ranjavanju, uključujući njene javne izjave u prilog okupatorske američke vojske u regionu i ruganja ključnim simbolima islama, kao što su hidžab i džihad", izjavio je Abu Bara, visokorangirani pripadnik grupe "Šarijah Pakistan". Talibani su priznali da su dva meseca planirali njeno ubistvo pošto je otvoreno govorila o njihovim zločinima, a pošto je navodno tri puta bila upozorena da prestane sa promocijom "zapadnih uverenja" što je ona odbila¹⁸.

Više od 30 iranskih univerziteta zabranilo ženama da pohađaju više od 70 smerova počev od inženjeringa, nuklearne fizike i kompjuterskih nauka do engleske književnosti, arheologije i biznisa. Prema rečima Širin Ebadi, iranske pravnice, aktivistkinje za ljudska prava i dobitnice Nobelove nagrade, ograničenja su deo vladine politike da ograniči mogućnosti iranskih žena da se zaposle izvan zemlje. Zabrane su naročito ironične ako se ima u vidu da Iran ima najveći procenat, prema podacima UNESCO, muškaraca i žena koji studiraju u inostranstvu. Prošle godine, žene su činile 60 odsto svih studenata po stopi prolaznosti na ispitima, dok žene takođe dobro prolaze i u tradicionalno dominantnim muškim disciplinama poput inženjeringa. Diskriminacija žena je deo šireg obrasca zvanične nejednakosti u Iranu koja obuhvata žene ali i sve one koji nisu ni muslimani ni članovi jedne od tri manjinske religije - zaratustrizam, judaizam i hrišćanstvo - priznate u iranskom ustavu¹⁹.

Pravo na rad

Plan vlade Saudijske Arabije je da se naprave gradovi u kome će raditi samo žene u provinciji Hofuf, na istoku zemlje. U pitanju će biti neka vrsta industrijske zone sa 5.000 radnih mesta. U

¹⁷ Tanjug, Ranjena pakistanska tinejdžerka koja se borila za prava devojčica na školovanje nastavlja lečenje u Britaniji, Blic, 15. 10. 2012

¹⁸ Tanjug, Islamisti bacili fatvu na tinejdžerku - borca za školovanje devojčica u Pakistan, Blic, 20. 11. 2012.

¹⁹ Singer Piter, Bog i žene u Iranu, Danas 15 oktobar 2012. Da bi se upisali na fakultet, na primer, najpre treba da se deklarirate kojoj od četiri priznate religije pripadate. Ateisti, agnostici ili članovi iranske bahai zajednice nisu prihvatljivi.

Saudijskoj Arabiji čak 60 odsto visokoobrazovanih su žene. Međutim, od ukupnog broja zaposlenih u ovoj zemlji, svega 15 odsto su žene. Mnoge se vraćaju sa diplomama i magistraturama iz inostranstva. Ipak, posao uglavnom ne nalaze i zato vlada planira gradove za žene. Među tradicionalnim barijerama za zaposlenost žena je i neophodno pismeno odobrenje muškog člana porodice kojim se ženi dozvoljava da radi. Takođe, ženama je zabranjeno da voze automobile, javni saobraćaj ne funkcioniše najbolje, a i na samom radnom mestu se traži strogo fizičko odvajanje polova. „Veoma često same žene traže razdvajanje polova. Često žene kažu da se ne osećaju opušteno kada rade sa muškarcima i da žele da rade samo među ženama”, kaže Štefani Deker, koja je radila na Al Džaziri u Kataru. „Ovo je pokušaj da se postojeće razdvajanje polova u bankama, školama i univerzitetima masovno sprovede kod svih radnih mesta. Radi se o podriivanju napora da se stvori mešovita javna sfera”, smatra Ulrike Frajtag, direktorka centra Moderni orijent. Ona nalazi ciničnim da se gradovi za žene stvaraju upravo u ime prava žena – čija se prava ovako guše. Ljudima na Zapadu nije uvek lako da razumeju zašto upravo arapske žene traže „dane kada će u supermarketima samo one smeti u kupovinu, bioskop samo za žene, poseban ulaz u bolnicu i javne službe ili čak posebnu kasu u Mekdonaldu“. Svega toga ima u Saudijskoj Arabiji i susednim državama²⁰.

Sloboda kretanja,

Ćerke saudijskog kralja Abdulaha, princeze Sahar (42) i Džavaher (38), otkrile su da su one i još dve njihove sestre već 13 godina zatočene u kraljevskoj palati u Džedi²¹. U i-mejlovima i telefonskim razgovorima s redakcijom “Sandej tajmsa”, one su navele da su i njihove sestre Hala (39) i Maha (41) takođe zatočene u odvojenim vilama u dvorskom kompleksu u Džedi, a njihova majka Alanud Alfajez, koja više ne živi sa saudijskim kraljom, navodno se obratila za pomoć

²⁰ Deutsche Welle, Grad u kojem će raditi samo – žene, 23. august 2012

²¹ Dejli mejl/M.A., 2014, Saudijskih kralj više od decenije drži zatočene svoje četiri ćerke, Blic, 10. 03.

Kancelariji visokog komesara UN za ljudska prava (OHCHR)²². Kako je preneo "Sandej tajms", Alanud Alfajez je u pismu ovom listu navela da su njene ćerke "zatvorene u palati protiv njihove volje i odsećene od sveta". Sahar je svojevremeno bila našla posao u banci; za nju je to bio spas od monotonog i učmalog života, ali kada je saopštila ocu da namerava da radi puno radno vreme, on je to zabranio, jer ne želi da njegove ćerke-princeze rade. Krajem devedesetih godina Hala, koja je diplomirala psihologiju, izrazila je nezadovoljstvo zbog toga što političke protivnike režima drže na psihijatrijskom odeljenju u bolnici gde je radila. Sahar navodi da su ona i njene sestre kao devojke bile "mažene i pažene", ali da se odnos prema njima promenio kada su počele da prigovaraju ocu zbog bede u kojoj živi veći deo saudijskog stanovništva. Abdulah je vladar Saudijske Arabije od 2005. godine i jedan je od najbogatijih ljudi na svetu. Kad se udala za njega (on je tad imao preko 40 godina), Alanud Alfajez je tada imala samo 15 godina, a kralj se razveo već posle 10 godina. Abdulah ima 38 dece sa brojnim ženama, a četiri ćerke iz braka sa Alanud prepustio je kontroli trojica njihove polubraće. Prema zakonu Saudijske Arabije, devojčice i žene ne smeju da putuju, da se bave sopstvenim biznisom, niti čak da se leče bez dozvole svojih muških "čuvara". Ako je sudbina princeza takva, ostaje samo da se nagađaju dimenzije tih ograničenja i sankcija za njihovo kršenje prema ostalim ženama u toj kulturi.

Upravljanje automobilom

U studiji o mogućnost da se ženama odobri da voze koju je 2012. Savet religioznih akademika predstavio Šuri, savetodavnom telu, sastavljenom od 150 muškaraca koji savetuje saudijskog kralja Abdulaha, izraženi su ultrakonzervativni stavovi. Naime, oni smatraju da će „žene vozači izazvati duboko srozavanje morala i prouzrokovati rast prostitucije, pornografije, homoseksualnosti i razvoda“. Konzervativni savetnici su nagovorili kralja da zadrži postojeće

²² OHCHR je saopštio da će pismo Alanud Alfajez proslediti Rašidi Mandžu, specijalnom izvestiocu UN o nasilju nad ženama.

stanje, iako je kralj u poslednje vreme pokazao neke reformatorske naznake. Jedna od njegovih važnijih odluka odnosi se na dozvolu ženama da glasaju na lokalnim izborima 2015. godine²³.

Manal al Šarif provela je devet dana u zatvoru zbog “podstrekivanja na javne neredе”, kada je 2011. na Jutjub postavila osmominutni snimak sa mobilnog telefona, na kome se vidi kako vozi automobil. Saudijska Arabija je jedina država na svetu u kome je ženama zakonom zabranjeno da voze kola²⁴. Snimak je dnevno gledalo po milion posetilaca sajta. Iako se zbog tog gesta hrabrosti našla na Tajmovoј listi “Sto najuticajnijih ljudi sveta”, nedavno je ova samohrana majka doživela i verovatno najteži udarac, kada je dobila otkaz u firmi u kojoj je radila više od 10 godina. Kao objašnjenje, rekli su joj da nije smela da ide protiv politike zemlje. Naftna kompanija Aramko u kojoj je radila, oduzela joj je i stan u kome je živila, budući da pripada kompaniji. Pretnje dobija svakodnevno i kaže da je uplašena za bezbednost roditelja i šestogodišnjeg sina²⁵.

Hidžab²⁶ propisi

U Teheranu se povremeno dešavaju masovna hapšenja žena koje nisu odevene po strogim islamskim propisima, pa su o jednoj takvoj kampanji izvestili u aprilu 2012.g. i iranski i inostrani mediji. Policija je hapsila na ulicama one koje su “vulgarno” obučene, odnosno nedovoljno pokrile glavu i telo, a štampa piše da toga dolazi “na traženje naroda”. Uhapšene žene plaćaju novčanu kaznu, a rodbina je dužna da im donese u pritvor "odgovarajuću odeću". Provera primene verskih propisa o oblačenju vodi se intenzivnije svakih godinu-dve dana. Žena mora da pokriva glavu, ruke i noge, cipele ne smeju biti otvorene, niti sa štiklama. Muškarci ne smeju da

²³ Iz naše perspektive zvuči bizarno, ali se žene u Saudijskoј Arabiji i to je prvi korak na putu oslobođenja A.K., 2011, Saudijska Arabija: ako ženama damo vozačku, počće se prosituisati i imati seks pre braka, Index, 10.12.

²⁴ Kada je reč o ravnopravnosti polova, nalazi se na 130. mestu, od 134 zemlje koje je 2009. godine analizirao Svetski ekonomski forum.

Dejli mejl/M.A., 2014, Saudijskih kralj više od decenije drži zatočene svoje četiri ćerke, Blic, 10. 03.

²⁵ I.F. , Saudijska koja vozi postala simbol otpora: "Zakačili su se sa pogrešnom ženom", Blic, 24. 05. 2012.

²⁶ Hidžab je reč koja se izvodi iz arapskog glagola „pokriti“. U nekim arapskim zemljama hidžab je veo koji pokriva glavu žene, ali ostavlja otvoreno lice, a u nekim pokriva i lice. Nikab je veo koji pokriva glavu i lice, osim predela oko očiju. Nosi se u arapskim zemljama Persijskog zaliva ali i u severnoj Africi, jugoistočnoј Aziji i nekim delovima Indije. Burka je odeća koja pokriva celo telo i lice, a ostavljena je samo mrežica kroz koju žena gleda. Najčešće se nosi u Avganistanu.

idu u kratkim pantalonama, a rukavi košulja treba da su do lakata. Kravata nije deo odeće. Ovi takozvani "Hidžab-propisi" važe i za krojačke radionice, one ne smeju da prime "nepristoje" porudžbine. Propisa se moraju pridržavati u Iranu i nemuslimani, kao i turisti. Sličnu strogost u oblačenju primenjuje i Saudijska Arabija²⁷.

Što više žena u Kataru radi, to se više njih odlučuje da pokrije lice. Iako je to na prvi pogled kontradiktorno, nema kontradiktornosti jer su i nikab i burka neka vrsta portabl sredstava za razdvajanje polova u situacijama da rade u istim kompanijama²⁸.

Egipatska državna televizija ukinula je višedecnijsku zabranu sekularnih vlasti da voditeljke vesti ne smeju da nose feredže²⁹.

Osnovni sud u Sarajevu doneo je odluku da Emela Mujanović, podoficirka Oružanih snaga BiH (OSBiH), koja je 2011. zbog nošenja hidžaba suspendovana iz vojne službe, mora biti vraćena na posao. U sudskom postupku ocenjeno je da je njena suspenzija bila nezakonita. Kancelarija ombudsmana BiH, kojoj se Mujanovićeva obratila pre nego što je tužila Ministarstvo odbrane BiH, zaključila je da se odlukom o njenoj suspenziji „krše međunarodne konvencije o zaštiti ljudskih prava”³⁰.

Pitanje hidžaba postalo je prisutno u našoj javnosti kada je u februaru 2011. Aida Ćorović aktivistknja ljudskih prava iz Novog Pazara reagovala na dva događaja na kojima se u tom gradu dvadesetak devojaka javno opredelilo da nosi hidžab. Njen komentar, objavljen kao lični stav, dočekan je pravom poplavom javnih uvreda ali i ozbiljnih pretnji takvog intenziteta da je čak policijska zaštita bila neophodno rešenje. A ona je napisala da „hidžab postaje paradigma i simbol koji je, nevoljno, dobio ambivalentno značenje koje zavisi od poimanja islama danas. Za sledbenike i poštovaoce islama hidžab je pobeda verskog nad sekularnim, a za one koji se bave ljudskim pravima - ostvarenje ljudskog prava da se dostojanstveno i javno nosi versko obeležje.

²⁷ FoNet, Iran: Masovno hapšenje žena, Večernje novosti, 29.april 2012.

²⁸ Deutsche Welle, Grad u kojem će raditi samo – žene, 23. august 2012

²⁹ Beta, Egipatska državna TV dozvolila voditeljicama da nose feredže, Blic 3 septembar 2012.

³⁰ Stanišić Dušanka, Hidžab u vojnom stroju, Politika, 8. septembar 2012.

Za one čiji je stav da u sekularnim državama nema mesta verskim simbolima, pa ni kada je odeća u pitanju, ali i za one koji nedovoljno poznaju islam, hidžab je postao paradigma za pretnju i opasnost³¹.

Po iranskoim zakonima muškarac ne može da trenira žene, pa je sticajem okolnosti poznata rukometna trenerka iz Smedereva Sanja Panić preuzela kormilo ženske rukometne reprezentacije Irana. Bez obzira na godišnje doba, ona će kao i sve igračice nositi maramu, a preko trenerke sa obaveznim dugim rukavima imaće i dugačku tuniku jer žene ne smeju da pokažu obline. Obučene su tako i dok igraju i dok treniraju. Uprkos Sanjinoj molbi da makar na Azijskom prvenstvu oni ispoštuju njenu veru i dozvole da skine bar maramu, nije dobila pozitivan odgovor, jer ona predstavlja nacionalni tim Irana³².

Egipatska književnica Ekbal Baraka je izrazito protiv toga da žene pokrivaju lica ili da nose marame. Ona tvrdi da to Kuran od njih ne traži, napisala je bukvalno na hiljade tekstova i televizijskih emisija o tome. Kao muslimanka, i sa diplomom islamske istorije, filozofije i književnosti u rodnom Kairu, obraća se direktno ženama, kaže im da je to „velika prevara”, velika zamka u koju hoće da ih ubace. Jednostavno kaže im, pogledajte Kuran, pročitajte ga, pokažite gde piše da žena treba da bude pokrivena, da sakriva svoje lice. U svojoj knjizi *Hidžab* iz 2002. godine kritikuje nošenje marame kojom mlade muslimanke pokrivaju kosu i vrat, kao fenomen koji nije vezan za islam već ima sociološke, političke i ekonomske korene, navodeći da je u islamu čak zabranjeno da se lice pokriva. Kad se ide u Meku na hadžiluk, ne puste onoga ko ima pokriveno lice. A sve više evropskih žena nose marame ili nikab, pogrešno misleći da je to islam, dok zapadne ili američke feministkinje kažu da je to njihovo pravo, slobodna volja, ako hoće da nose veo ili pokriju lice. Ekbal Baraka tvrdi da to nije slobodan izbor i ne može nikad biti jer vam uskraćuje slobodu i što je to diskriminacija između polova. Muškarci nikad ne nose veo ili hidžab, a u islamu nema i ne treba ni da bude diskriminacije. Kuran samo propisuje da se ne zuri u lice

³¹ Ćorović A., 2011, Hidžab, marama kao politika, Danas, 9. 2.

³² Milošević O., 2012, Smederevka trener rukometašica Irana, Politika, 05.07.

drugog, bilo da je muškarac bilo žena. I to je civilizovan pristup. Treba po slovu Kurana zabraniti muškarcima da zure u žene, a ne opterećivati žene krivicom koja nije na njihovoj strani. Kuran se različito interpretira jer islam daje izbor i slobodu³³. Ali moć da ga interpretiraju već vekovima imaju konzervativni muškarci koji svoj sopstveni reakcionarni mentalitet predstavljaju kao autentični Kuran.

Evropski sud za ljudska prava u Strazburu odlučivao je o pokrivenosti u školama. Predmet *Köse i drugi protiv Turske* odnosi se na kodeks odevanja koji devojkama u školi zabranjuje nošenje marame oko glave, a u žalbi se tvrdi da to predstavlja versku diskriminaciju jer je nošenje marame muslimanski verski običaj.³⁴ ESLJP je prihvatio činjenicu da pravila odevanja nisu povezana s pitanjem pripadnosti posebnoj veri, nego su postavljena zato da u školama sačuvaju neutralnost i sekularizam, a to će onda sprečiti neredu i zaštititi prava ostalih na nemešanje u njihova vlastita uverenja. Žalba je zbog toga odbačena kao neutemeljena. ESLJP je zauzeo sličan stav i u predmetu koji se odnosi na kodeks odevanja nastavnika.³⁵

Kulturne i religiozne specifičnosti ne opravdavaju diskriminaciju i nasilje

Nije islamofobija motiv poklanjanja pažnje ljudskim pravima žena u islamskoj kulturi, niti je to nešto čime ne treba da se bavimo jer imamo preko glave i svog nedovršenog posla u oblasti ljudskih prava žena („vidiš trn u oku brata/sestre svoje a u svom ni deblo ne vidiš“). Ljudska prava su uvek univerzalna, miliona ljudi bi bilo nesmetano likvidirano po gulazima, huntističkim stadionima, koncentracionim logorima, tamnicama, bolnicama za mentalno bolesne i sličnim mestima da se neki ljudi iz drugih zemalja, drugih kontinenata nisu zanimali, odnosno bavili nečim što su smatrali svojim poslom iako se dešavalo daleko od njihovih zemalja i kultura. Ticalo ih se, jer su ljudska prava univerzalna. Tiče nas se svako kršenje svih ljudskih prava bilo gde pa i u islamskim zemljama, tiče nas se položaj žena bilo gde. Druga stvar je način izražavanja, kako i

³³ Šuvaković Y., 2011, Islam ne dozvoljava da se zuri u tuđe lice, Politika, 18.09.

³⁴ ESLJP, *Köse i drugi protiv Turske* (odluka) (br. 26625/02), 24. januar 2006.

³⁵ ESLJP, *Dahlab protiv Švajcarske* (odluka) (br. 42393/98), 15. februar 2001.

šta reći a da se ne zauzme kolonizatorski stav belog Zapada, paternalistički tretman, prećutno nekritički promovišu stereotipi, olaka univerzalizacija, namerno ili nenamerno kreiranje moralne panike i sl. Ali da imamo i pravo i dužnost da o tome diskutujemo je činjenica koju ne smemo da previdimo. Neophodno je shvatanje problema, konteksta i opasnosti od slabe upoznatosti sa kulturama različitim od naše, i to je pravi put je da se izbegne islamofobičnost i nekritičko prihvatanje dominacije vrednosti zapadne kulture.

Moramo se stoga upitati, šta znači pokrivanje žena koje žive pod islamskim običajima i zakonima, kako je došlo do toga da žene negde u javnosti treba da budu pokrivena? Šta je prava suština toga? Suština je shvatanje da su nepokrivena žene kod muškaraca izazivaju nekontrolisane seksualne porive, agresiju i nasilno ponašanje, i prema njima samima ali i prema drugim muškarcima, potencijalnim rivalima. Muškarac po takvom shvatanju, očigledno ima prirodno pravo da bude nekontrolisano agresivan ako je "isprovociran" prizorom nepokrivena ženske kose i lica, a žena ima "prirodnu" dužnost da pazi da do toga ne dođe, a ako dođe, sama je kriva jer je "izazivala". Kako muškarci islamske religijske pripadnosti ipak, ne postaju nekontrolisano agresivni i nasilni u zapadnim zemljama u kojima žive i rade i svakodnevno se sreću sa stotinama nepokrivena žena, na poslu, na ulicama, u javnom prevozu, prodavnicama, liftovima, i sl, govori o tome da se muškarac ipak može i mora kontrolisati bez obzira na svoju religijsku pripadnost i verovanja. To je štaviše, njegova univerzalna civilizacijska dužnost a ne dužnost žena da ga ne "provociraju" vidljivim pramenom svoje kose, delom šake ili potkolenice.

Ljudska prava su prioritarna u odnosu na tradicije, običaje i kulturom usvojene vrednosti ako se njima krše ljudska prava. Nema doduše jasnih sporazuma o univerzalnom načinu na koji bi se realizovala ljudska prava, nema ni precizne ili zajedničke globalne ideje o tome kako treba da izgleda savršeno čovečanstvo³⁶. Uprkos toga, nećemo odobriti nigde robovlasničke odnose opravdane time što u nekom narodu, neki ljudi "žele" da žive tako, ekonomski im se isplati, i

³⁶ Kamps Viktorija, 2007, Javne vrline, Filip Višnjić, Beograd. str 17.

smatraju da im se niko ne sme mešati u njihove unutrašnje stvari i kritikovati njihovu tradiciju. I evropska tradicija takođe ima dug period robovlasništva, a i najveće civilizacije procvetale su upravo u takvim sistemima, eipatska, antička Grčka, rimska... I savremeno doba poznaje ekonomski procvat američkog Juga koji se bazirao na robovlasništvu. Danas ipak nemamo nikakvu sumnju da je ropski odnos čoveka prema čoveku kršenje ljudskih prava. Primer neprihvatljivosti robovlasništva pomaže shvatanju da postoje granice u poštovanju kulturnih autentičnosti, religije, tradicije i sl, ma kako one dugo trajale i ma koliko bile ukorenjene u određenom narodu ili religiji.

Nasilje je sasvim sigurno i van svake sumnje kršenje ljudskih prava. Nasilje nije samo fizičkog karaktera uz pretnje ženama fizičkim nasiljem koje će im se desiti ako se propisno ne pokriju kada idu u javnost, ili da posle toga nikada više neće izaći nigde, sl. Nasilje je ugrađenost u kulturne vrednosti, običaje, uverenja, stava većine, u konkretnom slučaju islamske klture, da žena mora da bude u javnosti pokrivena jer je samo takva žena pristojna i dostojna poštovanja. Nasilje je i ono sto se ne prepoznaje od strane samih žena baš zbog te ugrađenosti u kulturu i običaje, nasilje postoji i kada postoji prihvatanje, sasvim dobrovoljno i iz sveg srca radi poštovanja svoje kulture u kojoj žene odrastaju. Ona im nalaže imperativno da treba da su pokrivena, da budu lojalna saradnica sopstvenog ugnjetavanja, jer ako nisu, krive su i zbog muškog nasilja, ali i zbog nepoštovanja svoje zajednice, svoje religije, svoga naroda. Činjenica jeste da milioni žena koje žive po islamskih kulturnim običajima dobrovoljno prihvataju svoju kulturu i religiju u kojoj su odrasle i socijalizovale se, kojoj pripadaju i kojoj su lojalne, i ne žele da im se niko meša sa strane, niti da ih „poučava” šta jeste a šta nije nasilje. Ali uprkos toga, ostaje činjenica da je pokrivenost žena nasilje, upravo zbog same svoje suštine koja muškarcu daje za pravo da za svoju agresivnost okrivi ženu, da je sputa i kazni za ono za šta može samo on da bude odgovoran.

Na teoretskom planu jasno i glasno treba reći da je pokrivenost žena nasilje nad ženama, opravdanje muškog nasilja nad ženama, potčinjavanje i diskriminacija žena,

nedopustivo davanje prioriteta običajima nad najelementarnijim ljudskim pravima današnjice, nekorektno i netačno tumačenje osnovnih islamskih izvora koji ne propisuju da žene treba da budu pokriveno, surova i neravnopravna igra moći preko ženskih tela i sudbina³⁷. Nereagovanje bilo bi takvo stanje civilizacije koje Amin Maluf ocenjuje kao odlazak u moralni stečaj. I poručuje, „ili ćemo umeti da izgradimo u ovom veku jednu zajedničku civilizaciju zavarenu univerzalnim vrednostima i obogaćenu našim kulturnim raznolikostima, ili ćemo skupa potonuti u zajedničko varvarstvo”³⁸. Predlaže se i da Sjedinjene Američke Države preduzmu dinamičniju, demokratski angažovanu ulogu radi povećanja ljudskih prava žena, posebno naglašavajući neophodnost međunarodne podrške ženama u regionu Bliskog Istoka³⁹.

Završne napomene

Ahoo vozi bicikl. Propisano je obučena u crnu tradicionalnu haljinu preko pantalona. Kosa joj se ne vidi jer je uredno skupljena i čvrsto zavezana ispod crne marame, kako Islam i običaji nalažu. Ona učestvuje u ženskoj biciklističkoj trci. Još dvadesetak žena isto tako odevenih bori se sa prašnjavom stazom i paklenom vrućinom iranske pustinje. Ahoo međutim, vodi još jednu borbu. Sve vreme dok traje trka, ona je u iskušenju da je prekine. Prvo dolazi muž, a zatim i braća da je odvrate od „nedoličnog ponašanja” vožnje bicikla. Poruke koje dobija, da je se otzac odriče, da je se deca stide, da bruka familiju, ipak ne zaustavljaju Ahoo. Ona uporno okreće pedale vodeći svoju borbu sa kilometrima i tradicijom, učestvujući u trci za svoj život i svoju nezavisnost. Ne zna se da li je Ahoo završila trku.

³⁷ Ispoštovaću odluku svake i domaće i inostrane žene da bude pokrivena i ništa joj neću zameriti, neću ići da je spasavam, otvaram oči, ništa slično, ali ću biti beskrajno tužna što to mora tako da bude, što ona poštovanje svoje tradicije mora tako da izražava, što i taj sukob civilizacija ide preko ženskog tela i ženskog dostojanstva.

³⁸ Golubović Zagorka, 2012, Moji horizonti, Žene u crnom, Beograd. str 203.

³⁹ Wing Adrien K., 2012, The "Arab fall": the future of women's rights. University of California, Davis, Vol. 18:2, 132-135.

Ovo je scena iz iranskog filma, „Dan kada sam postala žena”, koji iz ženskog ugla govori o statusu žene u iranskom društvu. Pričajući tri priče o ženama različitih generacija, film se bavi pitanjima šta znači biti žena, kako se postaje žena i ko o tome odlučuje u tradicionalnom islamskom društvu. Šta žena može, a šta sme, koja je njena društvena uloga i koje su granice njenog delovanja, pitanja su koja se najčešće postavljaju tokom gledanja tog filma⁴⁰., ali i posle primera „zaslužanih“ kazni u ovom tekstu za „dela“ koja se inače u savremeno doba nigde drugde ne smatraju čak ni moralnim prestupom a kamoli krivičnim delom. Zaključak je da kulturne i religiozne razlike ne mogu da budu opravdanje za oštru diskriminaciju i otvoreno nasilje prema ženama, da kritika koja dolazi iz drugih kultura nije „kulturni imperijalizam“ i nametanje svima zapadnjačkih vrednosti, već opravdano zalaganje da elementarna ljudska prava priznata svim ljudima, budu priznata i ženama u islamskoj kulturi. Francuska, Nemačka, Holandija u javnim institucijama, posebno obrazovnim brane pokrivenost žena i time čuvaju svoju sekularnost i svoju kulturnu specifičnost. Ako humani kapaciteti čovečanstva nisu iscrpeni i ljudska dužnost svakog ljudskog bića je da da svoj doprinos, ma kako bio mali, u svom društvu i u širim globalnim razmerama, podstičući nadu u mogući bolji i kvalitetniji život u budućnosti⁴¹.

Violence against women in islam culture

Summary. In the text are analyzed some patterns of violence against women in Islam culture. In focus particularly are legal sanctions imposed as deserved for deeds which nowhere else are not considered as crime, even not a moral offence. Such punishment, from home arrest, corporal punishment and death penalties, imposed by families and/or state institutions are legal and culturally justified and as such, acceptable. The aim of this text was to show that brutal discrimination and open violence against women should be criticized by all means. Such critics cannot be treated as „cultural imperialism” and imposing western values, This advocacy for human rights and dignity of all people, including women living under Islam laws, and it is justified by human rights. There are presented cases of flogging victims of rape for extra marital sexual intercourse, disruption by force education of girls, ban of driving to women, hijab rules on wearing covering clothes mandatory for women, legality of honor murder of girls who do not want to accept contracted marriages, stoning to death because having Face book status.

Key words: punishment of women victims of violence, hijab rules, limiting freedom of movement, human rights, cultural imperialism

⁴⁰ Tančevski Dragana, 2012, Nasilje nad ženama u islamskoj kulturi, seminarski rad, str 2.

⁴¹ Golubovic, op.cit. str. 204.

Literatura

A.K., 2011, Saudijska Arabija: ako ženama damo vozačku, počće se prosituisati i imati seks pre braka, Index, 10.12.

<http://www.index.hr/vijesti/clanak/saudijska-arabija-ako-zenama-damo-vozačku-pocet-ce-se-prostituirati-i-imati-seks-prije-braka/587774.aspx>

BBC, Maldives girl to get 100 lashes for pre-marital sex

<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-21595814>

B92, 2014, Iračanke protiv udaje devojčica, 8.03.

http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=03&dd=08&nav_category=78&nav_id=821317

Beta, Egipatska državna TV dozvolila voditeljicama da nose feredže, Blic 3 septembar 2012.

Beta, Devojkici preti smrtna kazna zbog spaljivanja Kurana, Blic, 20. 08. 2012

<http://www.blic.rs/Vesti/Svet/338642/Devojkici-preti-smrtna-kazna-zbog-spaljivanja-Kurana>

Ćorović Aida, 2011, Hidžab, marama kao politika, Danas, 9. 2.

http://www.danas.rs/danasrs/dijalog/hidzab_marama_kao_politika.46.html?news_id=209322

Čukić Branislav, Pogubljenja zbog preljube, Press10 juli 2012.

The Daily Dot/M.A. 2014, Mlada Sirijka kamenovana zbog naloga na Fejsbuku, Blic, 18. 02.

<http://www.blic.rs/Vesti/Svet/443668/Mlada-Sirijka-kamenovana-zbog-naloga-na-Fejsbuku>

Dejli mejl/M.A., 2014, Saudijskih kralj više od decenije drži zatočene svoje četiri ćerke, Blic, 10. 03.

<http://www.blic.rs/Vesti/Svet/448439/Saudijskih-kralj-vise-od-decenije-drzi-zatocene-svoje-cetiri-ckerke>

Deutsche Welle, Grad u kojem će raditi samo – žene, 23. august 2012

<http://sumadijapress.co.rs/index-p67-ni26727-c67.html>

D.M., 2011, Muslimanka iz Ukrajine ubijena kamenovanjem zbog učešća na izboru za mis, Blic, 31. 05.

<http://www.blic.rs/Vesti/Svet/257131/Muslimanka-iz-Ukrajine-ubijena-kamenovanjem-zbog-ucesca-na-izboru-za-mis>

Evropski sud za ljudska prava, Strazbur, *Köse i drugi protiv Turske* (odluka) (br. 26625/02), 24. januar 2006.

Evropski sud za ljudska prava, Strazbur, *Dahlab protiv Švajcarske* (odluka) (br. 42393/98), 15. februar 2001.

FoNet, Iran: Masovno hapšenje žena, Večernje novosti, 29.april 2012.

Glas Amerike, Pritvaranje žena u Avganistanu, Sreda, 28 Mart 2012

<http://www.voanews.com/serbian/news/AFGHANISTAN-WOMEN-03-28-12-144667245.html>

Golubović Zagorka, 2012, Moji horizonti, Žene u crnom, Beograd.

Hadžiomerović Irena, 2014, Prodavao ćerku da bi otplatio dug, Blic, 13. 04.

<http://www.blic.rs/Vesti/Svet/457490/Prodavao-cerku-da-bi-otplatio-dug>

I.F. , Saudijska koja vozi postala simbol otpora: "Zakačili su se sa pogrešnom ženom" Blic, 24. 05. 2012.

Kamps Viktorija, 2007, Javne vrline, Filip Višnjić, Beograd.

Kidžimvana Mhango Henri (prevod Jasna Ilić), Hiljade mladih devojaka umire na porođaju, Danas 30 oktobar 2012.

M.A., Zastrahujuća sudbina devojčica koje roditelji udaju za starce, Blic 14.oktobar 2012.

Miljković D., Ustreljena pakistanska devojčica koja zastupa školovanje ženske dece Blic, 09. 10. 2012

Milošević O., 2012, Smederevka trener rukometašica Irana, Politika, 05.07.

<http://www.politika.rs/rubrike/Sport/rukomet/Smederevka-trener-rukometasica-Irana.lt.html>

OHCHR je saopštio da će pismo Alanud Alfajez proslediti Rašidi Mandžu, specijalnom izvestiocu UN o nasilju nad ženama.

Rape victims punished, failed by Maldives justice system (Minivan news, Maldives)

<http://minivannews.com/society/raped-victims-punished-failed-by-law-in-the-maldives-53760>

http://www.avaaz.org/en/maldives_4b/?bHSEdd&v=23169

Stanišić Dušanka, Hidžab u vojnom stroju, Politika, 8. septembar 2012.

<http://www.politika.rs/rubrike/region/Hidzab-u-vojnom-stroju.sr.html>

Singer Piter, Bog i žene u Iranu, Danas 15 oktobar 2012

Šuvaković Zorana, 2011, Islam ne dozvoljava da se zuri u tuđe lice, Politika, 18.09.

Tančevski Dragana, 2012, Nasilje nad ženama u islamskoj kulturi, seminarski rad, Fakultet za evropske pravno političke studije, Novi Sad, odbranjen u zimskom semestru u okviru predmeta Fenomenologija nasilja.

Tanjug, Ranjena pakistanska tinejdžerka koja se borila za prava devojčica na školovanje nastavlja lečenje u Britaniji, Blic, 15. 10. 2012

Tanjug, Islamisti bacili fatvu na tinejdžerku - borca za školovanje devojčica u Pakistan, Blic, 20. 11. 2012.

Wing Adrien K., 2012, The "Arab fall": the future of women's rights. University of California, Davis, Vol. 18:2.

Vukelić M., "Majka me želi mrtvu": Ispovest mlade Pakistanke koja je odbila da je udaju za rođaka, Blic 28 maj 2012.

